

Предикативні текстово-образні універсалії в українських народних думах

ТЕТЯНА БЕЦЕНКО
(Суми)

Характерною ознакою мови українських народних дум як зразків епічного жанру є їх творення на основі лексико-синтаксичних повторюваних структур – текстово-образних універсалій. Текстово-образну універсалію розуміємо як таку часто повторювану структурно-змістову єдність слів різної довжини, що функціонує у тексті як структурний компонент твору в ролі композиційної і стилістичної одиниці і виступає певним еталоном позначення відповідних реалій дійсності. Текстово-образним універсаліям властиві ознаки: повторюваність; відтворюваність у відносно сталому компонентному складі; семантична цілісність; гнучкість. Різновидом текстово-образних універсалій – за логіко-граматичною класифікацією – є предикативні текстово-образні універсалії.

Предикативні текстово-образні універсалії – універсалії, структурно співвідносні з реченням, пор.: *кров сліди заливає* [УНД 1972: 157, 191, 197], *вови-сірохманці находжали*, / *Орли-чорнокрильці налітали* / *В головках сідали* [УНД 1972: 160], *слава не поляже* [УНД 1972: 246], *буде Господь милосердний і видимо, й невидимо карати* [УНД 1972: 162], *хліб і сіль він поїдав* [УНД 1972: 209], *рани рубані кров'ю ізошли*, *а стріляні до серця пришли* [УНД 1972: 89], *Став з Дніпра тихий вітер повівати* [УНД 1972: 388], *не темні тумани вставали* [УНД 1972: 188], *не сизі орли заклекотали* [УНД 1972: 209], *не пили пилили* / *І не тумани вставали* [УНД 1972: 201], *буде з города Озіва велика погоня уставати* [УНД 1972: 205], *турецька бусурменська тяжка погоня уганяла* [УНД 1972: 193], *слава не вмре, не поляже* [УНД 1972: 162], *голова полягла на Савур-могилі* [УНД 1972: 165], *кінь козацький по табору гуляє* [УНД

1972: 240], *кінь козацький полем гуляє* [УНД 1972: 240], *кінь козацький по табору играєть* [УНД 1972: 228], *то-то не сизії орли клекотали* [УНД 1972: 107].

Предикативні тексто-образні універсалії думового способу характеризуються варіативністю, яка виражається у морфемних, синонімічних та ін. замінах, ускладненістю, поширеністю другорядними членами, перестановкою компонентів тощо: напр.: а) *Із города Азова була тяжка велика погоня* [УНД 1972: 152], б) *була з города Озова великая погоня, – за кінними братами уганяла* [УНД 1972: 185], в) *турецька бусурменська тяжка погоня уганяла* [УНД 1972: 193], г) *буде з города Озіва / Велика погоня уставати* [УНД 1972: 205], г) *ізъ города Азова была великая погоня* [УНД 1972: 150], д) *буде <...> велика <...> погонь уганяти* [УНД 1972: 163], е) *була з города Озова великая погоня* [УНД 1972: 187], е) *то буде із города із Озіва, / Із турецької, із бусурменської землі велика погоня уставати* [УНД 1972: 210], и) *буде за нами турецька бусурменська тяжка погоня ганяти* [УНД 1972: 191], і) *буде з города Озова велика погоня вставати* [УНД 1972: 202], і) *з города погоня вставала* [УНД 1972: 156], й) *буде нас турецькая погоня на попасках здоганяти* [УНД 1972: 213].

Наведені приклади речень предикативних тексто-образних універсалій ідентичної семантики характеризуються відмінностями як у часовій формі дієслова (минулий або майбутній час), так і в поширенні конструкцій другорядними членами: моделлю-каркасом зазначеного різновиду предикативних текстових універсалій виступає універсалія *погоня вставала*. Розбудова речення насамперед здійснюється за рахунок поширення іменника-підмета *погоня* означенням *велика* (г, д, е), окрім того, підмет може поширюватися означеннями *турецька*, *бусурменська*, *тяжка*. Почасти варіюються дієслова-присудки: *уставати-уганяти*, *ганяти*. Ускладнення предикативної тексто-образної універсалії відбувається також за допомогою обставин місця *з города*, *з города Азова* та ін.

Інша парадигма предикативної тексто-образної універсалії: а) *буде нас Господь милосердний бити-карати* [УНД 1972: 218], б) *буде нас Господь милосердний і видимо й невидимо карати* [УНД 1972: 162], в) *Господь став милосердний зо всіх сторони видимо й невидимо карати* [УНД 1972: 188], г) *буде нас Господь милосердний видимо і невидимо карати* [УНД 1972: 212], г) *Господь карає* [УНД 1972: 355 (2)], *Господь [...] покарав* [УНД 1972: 359], *Став Господь [...] карати* [УНД 1972: 359], д) *Став Господь видимо карати* [УНД 1972: 362], *Став їх Господь невидимо карати* [УНД 1972: 357], е) *Господь милосердний карає* [УНД 1972: 355], е) *Господь милосердний*

невидимо карає [УНД 1972: 358]. При незмінних головних членах (каркасом тут виступає структура *Господь карає*) маємо такі відмінності: а) ускладнення дієслова-присудка: *бити-карати*; б) поширення речення другорядними членами: обставинами: *видимо, невидимо, видимо і невидимо*; в) поширення (в) речення обставиною місця: *зо всіх сторон*.

Ще інші приклади парадигми предикативної текстово-образної універсалії: а) *козацький кінь по табору гуляє* [УНД 1972: 234], б) *кінь козацький полем гуляє* [УНД 1972: 240], в) *кінь по табору грає* [УНД 1972: 228], г) *кінь козацький по табору грає* [УНД 1972: 228], г) *кінь козацький недурно по табору гуляє* [УНД 1972: 240], де спостерігаємо такі варіанти внутрішніх змін: а) наявність-відсутність означення *козацький* до іменника-підмета *кінь*; б) заміну дієслова-присудка *грає* – *гуляє*; в) зміну обставини місця: *по табору* – *полем*; г) додавання обставини *недурно* (г).

Вищенаведені приклади переконують про існування в пам'яті співців моделі-каркаса, на основі якої формувалася пісенна оповідь (часто – з елементами імпровізації).

Предикативні текстово-образні універсалії, як і інші формули у думовому епосі, базуються на основі домінантних слів, які активізовані у ролі суб'єкта дії. Теонім «Бог (Господь)» виступає провідним у організації думового епосу – у функції суб'єкта-підмета: *буде нас Господь милосероний видимо і невидимо карати* [УНД 1972: 212], *Став Господь милосердний їх визволяти* [УНД 1972: 407], *Господь поміг* [УНД 1972: 186], *Господь милосердний невидимо карає* [УНД 1972: 358], *став же нас Господь / З небес карати* [УНД 1972: 365], *Бог хліба не вродив* [УНД 1972: 382], *став їм Бог хліб родити* [УНД 1972: 383], *став їх Господь милувати* [УНД 1972: 377], *стає нас Господь видимо карати* [УНД 1972: 379], у функції об'єкта, до якого звернена дія (прохання, молитва тощо): *Творця благала* [УНД 1972: 360], *І Бога милосердного на поміч не благали* [УНД 1972: 407], *Став Олексій Попович / Істинно Богу гріхи розповідати* [УНД 1972: 403], *по істинній правді гріхи Богу проповідати* [УНД 1972: 400], *Став Олексій Попович по істинній правді / Гріхи Богу сповідати* [УНД 1972: 394], *То вдова кляла-прокинала, / А ще милосердіє мала, / До Бога руки простягала, / Бога прохала та благала* [УНД 1972: 380].

Поняття *Бог (Господь, Творець)* підпорядковує ряд понять на зразок *молитва, гріх, прощення, карати, хреста покладати, християнський, милосердя, церква, дім Божий, Святе Письмо, Отче наш, душа, моленіє*, які характеризуються частотністю функціонування у думовому епосі. Факт

існування у думках теоніма Бог та ін. свідчить про зв'язок дум з релігійними джерелами. Лексико-семантична група із значенням «релігійні поняття» безпосередньо є відображенням тогочасної картини світу. Актуалізація у думках релігійних понять може зумовлюватися середовищем, де творилися думи (припускають, що це були брагські школи та под.), впливом їх творців на мовну організацію дум, також роллю дум як своєрідних «псалмів».

Пор. також активізовані поширені предикативні текстово-образні універсалії з домінантною лексемою *козак* у функції суб'єкта дії: *козак козацький звичай знає* [УНД 1972: 286 (2)], *там козак Голота гуляє* [УНД 1972: 77], *гуляв козак, бідний летяга* [УНД 1972: 298], *козаченько гуляє* [УНД 1972: 72, 73], *гуляв козак* [УНД 1972: 74], *будуть козаки чистим полем гуляти* [УНД 1972: 89], *будуть козаки поважати* [УНД 1972: 84].

Предикативні текстово-образні універсалії з домінантним словом *серце* реалізують структури синекдохічного характеру: *І серце наше на тебе не осмілиться* [УНД 1972: 210], *І серце не востілиться* [УНД 1972: 192].

Предикативні текстово-образні універсалії з лексемою *душа* представлені такими одиницями: *душа з тілом розлучається* [УНД 1972: 190, 194, 200, 206], *козацька душа з тілом розлучиться* [УНД 1972: 160], *буде козацька душа з тілом розлучатись* [УНД 1972: 186], *стала душа козацька молодецька з тілом розлучатись* [УНД 1972: 186].

Як правило, зазначена предикативна текстово-образна універсалія виступає у функції підрядної частини: *Хоть мало-немного обождіте, / Поки козацька душа з тілом розлучиться* [УНД 1972: 160], */ Недовго-небагацько обождіте, / Покуда глаза із образом скрепиться, Душа з тілом розлучиться*. [УНД 1972: 190], *Вовки-сіроманці, підождіте, / Поки моя душа з тілом розлучиться!* [УНД 1972: 200].

Актуалізація у думках предикативних текстово-образних універсалій із лексемою *кров* зумовлена власне специфікою творів як зразків історико-героїчного епосу. Кров – це символ страждання, фізичних мук, тортур тощо. Наявність крові у описові дій, стану ліричного героя свідчить про гяжкі випробування – фізичні, психічні (пор. *кров сліди заливає* [УНД 1972: 157, 191, 197]). Пор. також уживання лексеми *кров* у одному контексті з лексемою *рани*: *рани рубані кров'ю ізошли, а стріляні до серця пришли* [УНД 1972: 89].

Лексико-семантична група із семантикою «зброя» (*шабля (сабля), меч, кулі, стріла*) представлена у таких текстово-образних універсаліях: *кулі душу з тілом розлучають* [УНД 1972: 90], *одні яничарські кулі постріляли* [УНД 1972: 91],

яничарські кулі в чистім полі постріляли [УНД 1972: 92], бистра куля постріляла [УНД 1972: 93], пуля яничарська постріляла [УНД 1972: 95], одна ординська пуля нас стріляла [УНД 1972: 98], одна нас куля постріляла [УНД 1972: 94, 96], пуля яничарська постріляла [УНД 1972: 96], стрілки-яничарки постріляли [УНД 1972: 90], гостра шабля порубала [УНД 1972: 93], саблі турецькі порубали [УНД 1972: 90], один нас меч рубав [УНД 1972: 91], одна нас шабля порубала [УНД 1972: 94, 96], одна шабля нас рубала [УНД 1972: 97], одна нас шабля рубала [УНД 1972: 94], шабля турецька порубала [УНД 1972: 96], де не взялася турецька шабля, / Обох їх порубала [УНД 1972: 218].

Здебільшого наведені предикативні текстово-образні універсалії з домінантним компонентом на позначення зброї у функції суб'єкта дії виступають поєднано між собою, творячи складносурядне речення: *Чи не один нас меч рубав, / Чи не одні яничарські кулі постріляли?* [УНД 1972: 91], *Чи не одна нас шабля порубала, / Чи не одна нас куля постріляла* [УНД 1972: 94], *Чи не одна нас шабля порубала, Чи не одна нас куля постріляла* [НД 1986: 33].

Предикативні текстово-образні універсалії з домінантою «слава» у функції суб'єкта дії акумулюють такі одиниці: *слава не умре, не поляже* [УНД 1972: 149], *А слава не вмере, не поляже однині до віка!* [УНД 1972: 162].

Як правило, предикативна текстово-образна універсалія *слава не умре, не поляже* функціонує у складі складносурядного речення з протиставно-зіставними відношеннями, де в першій частині міститься інформація про смерть козака: [...] *На Савор-могілі голова полягла, / Так слава їх козацька молодецька не помре, не поляже [...]* [УНД 1972: 188], *Усі три вони померли, / А слава їх не вмерла* [УНД 1972: 223], *Померла трьох братів голова, / Тільки слава не умре, не поляже* [УНД 1972: 155], *От тогді-то Хмельницький помер, / А слава його козацька не вмере, не поляже* [УНД 1972: 183], також у складі складнопідрядного речення: *«Хотя ж мій син Івась кавалер помер. / Таки ж його слава не поляже, / Однині до віка, / На многія літа!»* [УНД 1972: 246], */ Хоч мій син помер, таки слава його не померла* [УНД 1972: 257], */ [...] хоча помер, / Дак слава його козацька не вмере, не поляже* [УНД 1972: 302], */ То хотя трьох братів самарських, / У тернах та в байраках, на самарському полі голова полягла, / Так слава їх козацька молодецька не помре, не поляже* [УНД 1972: 93], *Хоч козак помре-поляже – / Його слава навек не пропаде [...]* [УНД 1972: 311], *Хоч помер козак Нетяга, / Та не помре його слава* [УНД 1972: 307], *Ой помер козак, Слава козацька не вмере, не поляже Од нині до віка* [НД 1986: 36]; у складі безсполучникового речення: *Слава не вмере, не поляже, / Рицарство козацьке всякому розкає* [УНД 1972: 234], *Полегла / Трьох братів голова; / Їх слава*

козацька не помере, не поляже [УНД 1972: 92], *Отого ж то Івась Вдовиченко помер, А слава його не вмре, не поляже* [НД 1986: 89].

Засвідчена предикативна текстова-образна універсалія *слава не умре, не поляже* і у складі складної синтаксичної конструкції: *Помер козак і поляг / На Савур-могили, / На шляхах самарських / І на ріках салтанських, / А слава його не вмре, не загине: / Покудова буде світ світати / І сонце сіяти / Будем славу його прославляти!* [УНД 1972: 167]. Можливе поширення предикативних текстова-образної універсалії *слава не вмре, не поляже* обставиною часу: *Слава не вмре, не поляже / Однині до віка!* [УНД 1972: 76].

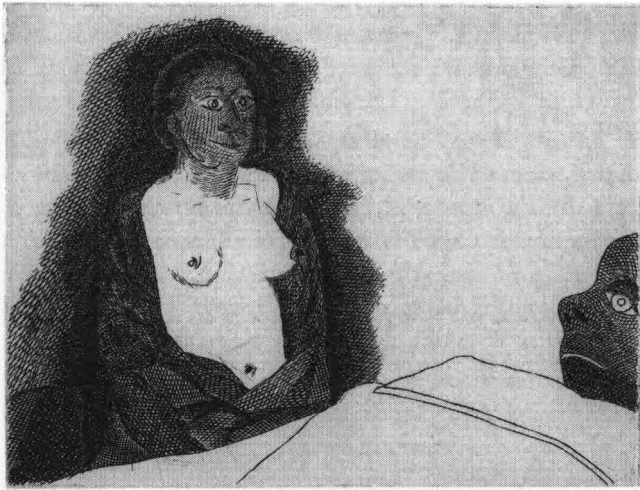
Подекуди конструкції з лексемою «слава» органічно поєднуються з компонентом «пам'ять»: [...] *А прийшла то слава. її пам'ять / Міждо царями, / Міждо князями, / Міждо православними християнами* [УНД 1972: 377], *Ні слава, ні пам'ять тайно не пройдуть, / А тільки пройшла та слава, чи пам'ять, / Між царями / І між князями, / І між православними християнами* [УНД 1972: 369].

Предикативні текстова-образні універсалії з домінантами «слава» і «пам'ять» зафіксовані у макроструктурах – кінцівках дум: *Буде слава славна / Помеж козаками, / Помеж друзями / Помеж рицарями, / Помеж добрими молодцями* [УНД 1972: 242], *Будеть слава славна / Помежъ друзьями козаками / И дородньми головами* [УНД 1972: 155], *Уже буде його слава / Поміж царями, / Поміж князями, / Поміж православними християнами* [УНД 1972: 181], *Усі три вони померли, / А слава їх не вмрла / І повсюду православна, / І сотвори на вічну пам'ять* [УНД 1972: 223].

Предикативні текстова-образні універсалії із лексемами, об'єднаними загальною семантикою «явища природи», засвідчують у своєму складі одиниці *вітер, дощ, туман, буря, хвиля, хмара*, які є невід'ємними елементами думового епосу. Як правило, вони входять до структур паралелізму, періоду, на основі їх творяться зачини.

Міфологема **туман** виступає складником таких предикативних текстова-образних універсалій, як: *не темні тумани вставали* [УНД 1972: 188], *із города із Азова не великіі тумани вставали* [УНД 1972: 155], *із города із Озова не пили-тумани вставали* [УНД 1972: 157], *не пили пилили / І не тумани вставали* [УНД 1972: 201].

Міфологема **хмара** засвідчена у предикативних текстова-образних універсаліях *чорна хмара наступила* [УНД 1972: 153], *буде чорна хмара наступати* [УНД 1972: 90], *стала то на небі чорна хмара наступати* [УНД 1972: 95, 97].

Seni Jacoba s/c 1998 olipha Richarda

Sen Jacobca, miedzioryt 13 x 16,7 cm, 1998 r.

Міфологему **дощ** фіксуємо у таких предикативних текстово-образних універсаліях: *дрібен дощик накрапає* [УНД 1972: 254], *ні сильні дощі не затопили* [УНД 1972: 144], *не дрібні дощі накрапали* [УНД 1972: 190].

Предикативні текстово-образні універсалії з міфологемою **хвиля**: *чи не встала по Чорному морю бистрая хвиля* [УНД 1972: 98], *Зла, супротивна хвилечна хвиля уставає* [УНД 1972: 389].

Міфологема **вітер** реалізована у таких предикативних текстово-образних універсаліях: *буде вітер повівати* [УНД 1972: 117], *буйний вітер повіває* [УНД 1972: 242], *став буйний вітер повівати* [УНД 1972: 186], *буде тихий вітер повівати* [УНД 1972: 186], *не буйні вітри повівали* [УНД 1972: 79], *буйний вітер у полі повіває* [УНД 1972: 205].

Особливістю предикативних текстово-образних універсалій із зазначеними міфологемами є те, що вони, як правило, не вживаються окремо, незалежно, а пов'язані між собою і виступають поєднаними у одній макроодиниці (складному реченні): */ Стиха вітер повіває, / Чорна хмара наступас, / Дрібен дощик накрапає, / А вже душа козацька / З тілом козацьким молодецьким розстряває* [УНД 1972: 223]; */ Гей, як стала то на небі / Чорна хмара наступати, / То стали бідні козаки / А в чистому полі помирати...* [УНД 1972: 95].

Предикативні текстово-образні універсалії в думових текстах представлені простими (двоскладними і односкладними) та складними реченнями різних типів.

Двоскладні речення – предикативні текстово-образні універсалії – звичайно, поширені, а почасти і ускладнені: *То сизі орли до його налітали, / У головах сідали, / На чорні кудрі наступали, / З лоба очі вибирали / І кров його християнську випивали.* [УНД 1972: 1860], */ Орли-сизоперці налітали, / На кудрі наступали, / З лоба очі видирали.* [УНД 1972: 179], *Господь милосердний помагає* [УНД 1972: 355], *Став Господь милосердний помагати* [УНД 1972: 354]; *Став з Дніпра тихий вітер повівати* [УНД 1972: 388]; *В той час сизі орли налітали, / Пильно в очі козакові заглядали* [УНД 1972: 156], *Того часу орли сизопері налітали, / На чорнії кудрі наступали, / З лоба очі виїмали.* [УНД 1972: 169], *Ой то тож орли сизопері налітали / Тай й на чорнії кудрі наступали, / Із-під лоба очі виїмали* [УНД 1972: 175].

Предикативні текстово-образні універсалії у думовому епосі реалізовані реченнями, в яких присудок має форму II ос. одн. наказового способу, а підмет виражений вокативом (як правило, звертанням до Бога); для текстової універсалії в цілому властива семантика «прохання», «побажання»: *Дай, Господи, з неба дрібний дощик, / А з низу буйний вітер* [УНД 1972: 98], *Даруй,*

Боже, на многі літа! [УНД 1972: 76], *Сотвори їм, Господи, та вічну пам'ять, / А всім слухаючим головам, / І всьому товариству кривому, сердешному / І військам запорозьким / Пошли, Боже, на мого літа, / До кінця віка!* [УНД 1972: 95-96], *Ой то сотвори їм, Господи, вічну пам'ять, / А всім живуцим і слухаюцим на многія літа* [УНД 1972: 97], *Дай, Боже, на здоров'є на многі літа / Всім православним християнам, / На многі літа, / До кінця віка!* [УНД 1972: 115], *Визволь, Господи, невольника з неволі / На край веселий, / Между мир християнський* [УНД 1972: 121], *Визволь нас, Боже, з тяжкої неволі / На святоруський берег, / На край веселий, / Між мир хрещений, в городи християнські* [УНД 1972: 105]. Пор. уживання вокатива у власне звертальній функції: *Ти визволь, Боже, усіх бідних невольників / Із тяжкої неволі, із каторги турецької, / На святоруський берег, / У край веселий, / Між мир хрещений* [УНД 1972: 304]. Більшість предикативних тексто-образних універсалій характеризуються наявністю у їх складі ускладнювальних компонентів – обставин, що репрезентують адвербіальні тексто-образні універсалії з семантикою місця, однорідних додатків: *Визволь, Господи, нас, бідних невольників, на волю, / В край веселий, / У мир хрещений, / На ясні зорі, / В городи християнські* [УНД 1972: 125], *Ой визволь, Боже, нас всіх, бідних невольників, / З тяжкої неволі, / З віри бусурменської, / На ясні зорі, / На тихі води, / У край веселий. / У мир хрещений!* [УНД 1972: 124], *Визволь, Боже, бідного невольника / На тихі води, на ясні зорі, / На край веселий, / А в мир хрещений* [УНД 1972: 131], *Дай, Боже, миру царському, / Народу християнському / На многія літа, / До кінця віка!* [УНД 1972: 118], *Дай, Боже, миру царському / І народу християнському, / Всьому миру на здоров'є, на многія літа* [УНД 1972: 78].

Розглядані предикативні тексто-образні універсалії характерні для кінцівок дум, при цьому такі одиниці мають здатність поширюватися однорідними додатками, означеннями та обставинами з семантикою часу: *Утверди, Боже, люду царського, / Народу християнського, / Войська запорозького, донського, / З сією черню дніпровую, / Низовую, / На многія літа, / До кінця віка!* [УНД 1972: 149], *Дай, Боже, миру царському, / Народу християнському / І нам усім православним / На многія, многія літа!* [УНД 1972: 165], *Услыш, Господи, в просьбах, у молитвах / Люду царському, народу християнському / І усім головам слухаюцим / На многі літа, / До кінця віка!* [УНД 1972: 177].

Почасти тексто-образна універсалія – макроструктура – кінцівка думи – будується саме на основі двох предикативних тексто-образних універсалій, де

перше речення має семантику «прохання», а друге – «прохання-побажання»: *То визволь нас, Господи, / Із тяжкої неволі, / Гей, на тихі води, / На ясні зорі, На край веселий, / Міждо мир хрещений! Даруй, Боже, милості вашій / І всім військам запорозьким, / І всім слухаючим головам, / І всьому товариству і кривному і сердешному / Пошли, Боже, на многая літа / І до кінця віка!* [УНД 1972: 128]; *Вислухай, Господи, у просьбах, / У нещетних молитвах. / Дай, Боже, миру царському, / Народу християнському / На многая літа, / До кінця віка.* [УНД 1972: 334].

Поширені в думах предикативні текстово-образні універсалії, які виражені односкладним безособовим реченням: *У крайньому дому говорено* [УНД 1972: 312], *в крайнім домі говорено* [УНД 1972: 315, 322], *ни одной душі живої козацкої не оставлено* [УНД 1972: 81], *ні єдиного тіла козацького молодецького живого не оставлено* [УНД 1972: 84], *до Божих церков задзвонено* [УНД 1972: 325], *не в усі дзвони дзвонено* [УНД 1972: 322], *не у всі дзвони задзвонено* [УНД 1972: 315].

Предикативні текстово-образні універсалії реалізовані складними реченнями, зокрема, складносурядними: *вовки-сіроманці находжали, / І орли-чорнокрильці налітали, / В головах сідали, / Хотіли заздалегоді живота темний похорон одправляти* [УНД 1972: 205], *Вовці-сіроманці находжали / І орли-чорнокрильці налітали, / В головах сідали, / З лоба чорні очі висмикали, / Біле тіло коло жовтої кості оббирали, / Жовту кість попід зеленими яворами розношали* [УНД 1972: 161], *Стали вовки-сірохмарці набігати / І орли-сизокрильці налітати, / Стали [козаку] на чорні кудрі наступати, / З білого [його] лиця очі винімати.* [УНД 1972: 167], складнопідрядними: *сиві зозулі налітали, / Жалібненько закували, / Як ріднії сестри його оплакали* [УНД 1972: 186], *До то ж не чорна хмара наступала, / Як душа козацькая молодецькая / З білим тілом розтрявала* [УНД 1972: 176], безсполучниковими: *сиві зозулі налітали, / Орли сизокрилі налітали, / Стали з-під лоба очі виімати, / Стали вовки-сіроманці набігати* [УНД 1972: 194], *Тогді орли налітали, / З лоба очі висмикали, / Вовці-сірохманці набігали, / Тіло козацьке рвали, / По тернях, по прикметах жовту кость жвакували* [УНД 1972: 157].

Нерідко в думах предикативні текстово-образні універсалії представлені складними синтаксичними конструкціями: *Тут тебе промовляли, / І не сизі орли заклекотали, / Як їх турки-яниченьки із-за могили напали, / Постріляли, порубали, / Коні з добиччу назад у город у Турецину позавертали.* [УНД 1972: 162], *Стали ж до нього вовки-сіроманці прибувати, / Із темних лісів сизі орли-чорно-крильці налітати, / То стали його тіло козацьке молодецьке*

*терзати та пожирати, / І став же він ще мало-маненько своїми очима
вовків-сіроманиїв забачати.* [УНД 1972: 207-208]; складним синтаксичним
цілим, де активізовано універсалії усіх різновидів і типів: субстантивні,
адвербіальні, вербальні, агрибутивні: *Вовки-сіроманці находжали / І тіло
козацьке молодецьке жвакували, / І орли-чорно крильці налітали, / В головах
сідали. / І чорні очі із-під лоба висмикали; / Ще й дрібная птиця налітала, /
Коло жовтої кості тіло обдирала; / Ще й зозулі налітали, / В головах сідали, /
Як ріднії сестри кували; / Ще й вовки-сіроманці находжали / І жовтую кість
по тернах, по балках розтаскали...* [УНД 1972: 206], «*Вовці-сірохманці,
орли-чорно-крильці, / Гості мої милі! / Хоть мало-немного обождіте, / Поки
козацька душа з тілом розлучиться. / Тоді будете мені з лоба чорні очі
висмикати, / Біле тіло коло жовтої кості оббирати / І комишами вкривати.*»
[УНД 1972: 160].

Предикативній текстово-образній універсалії властиво поєднуватися
з іншою текстово-образною універсалією, що виразно засвідчено
в конструкціях із прямою мовою:

Брате наш найменший, піший й рідненький,
Соколе ясенський!
Серце не осмілиться, а рука не здійметься,
Булатна шабля нейметь тебе, найменшого брата, сікти-рубати,
А лучче ми будем по лісах, по байраках гуляти,
Будем верхів'я стинати,
Тобі будем на прикмети покидати,
Щоб ти знав, куди в християнські городи до отця,
до неньки доходжати [УНД 1972: 163].

Загалом же предикативні текстово-образні універсалії відзначаються
різноманітністю щодо структури, змісту (семантики), інтонаційного
оформлення, стилістичних функцій. Їх призначення як макроєдиниць
граматичного рівня мови – слугувати творенню і багаторазовому
імпровізаційному відтворенню епічних текстів. Текстово-образні універсалії –
мікро- і макроструктури складають граматику мови дум, що є фрагментом
фольклорної (епічної) граматики.

Література

Беценко Т.П., 2008, *Текстово-образні універсалії думового епосу: структура, семантика, функції*, Суми.

Украинские народные думы, 1972, Москва [УНД 1972].

Українські народні думи, 2009, Київ [УНД 2009].

Predicative Tekstovo-Shaped Universals in the Ukrainian National Thoughts

Article is devoted the analysis of language of the Ukrainian national thoughts. In particular, are considered their basic of text units – tekstovo-shaped universals. The attention is concentrated to the characteristic of predicative tekstovo-shaped structures that correspond with sentences. The prepotent words activated for construction of predicative tekstovo-shaped constructions are analyzed.

Predicative units are described from the point of view of their structural and stylistic singularities.

Keywords: *predicative tekstovo-shaped universals, a lexical dominant.*